

УДК 343.2.01

DOI [https://doi.org/10.32837/pyuv.v1i4\(29\).407](https://doi.org/10.32837/pyuv.v1i4(29).407)**І. В. Козич***orcid.org/0000-0002-8746-1154*

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права

Навчально-наукового юридичного інституту

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА ЯК РЕЗУЛЬТАТ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

Історичний період становлення й розвитку сучасних політичних систем охоплює другу половину ХХ ст. (після закінчення Другої світової війни) та початок ХХІ ст. Це пов'язано з тим, що в Європі активно утверджуються єдині стандарти (норми) виборчого процесу, юридично визначаються основні критерії демократичного суспільства.

Учені по-різному підходять до визначення й застосування концепції політичної системи, її складників і функцій. Зокрема, політичну систему суспільства можна розглядати в широкому та вузькому розумінні. У широкому сенсі її визначають як сукупність політичних інститутів, відносин, норм і феноменів політичної свідомості, культури та ідеології, що існують у цьому суспільстві (умовно поєднання всіх політичних інституцій і всіх інших можливих складників). У вузькому сенсі – лишень як сукупність державних органів, політичних партій та організацій, через які в конкретному суспільстві реалізовується влада [1, с. 4–5].

Як слушно зазначає С.А. Скриль, поняття «політична система», що відбиває стан політичного життя суспільства, політичних явищ і процесів у певній цілісності й усталеності, уведено в політичну науку в середині ХХ ст. На той час у більшості держав Європи формувалися нові політичні системи, які створювалися «під прапором» боротьби з тоталітаризмом. Поетапне розширення Європейського Союзу об'єктивно призвело до трансформації «європейського простору» – зміни орієнтирів політичного, соціально-економічного та ідеологічного розвитку держав Співтовариства. Політичні системи країн Європи стали більш відкритими для впливу інститутів Європейського Союзу й менш самостійними. Часткова відмова від державного суверенітету на користь наднаціональних органів Європейського Союзу стала обов'язковою умовою членства у Співтоваристві [2, с. 99].

Термін «політична система суспільства» в енциклопедичній літературі трактується як «інтегрована сукупність політичної влади, суб'єктів, відносин, політичних організацій і політичної культури суспільства, яка забезпечує його соціальну стабільність, соціальний порядок і яка має певну соціально-політичну орієнтацію» [3, с. 267].

Ф.М. Кирилюк зазначає, що це «цілісна, впорядкована сукупність політичних інститутів, політичних ролей, відносин, процесів, принципів політичної організації суспільства, підпорядкованих кодексу політичних, соціальних, юридичних, ідеологічних, культурних норм, історичним традиціям і настановам політичного режиму конкретного суспільства». Вона містить «організацію політичної влади, відносини між суспільством і державою, характеризує протікання політичних процесів, що включають інституціоналізацію влади, стан політичної діяльності, рівень політичної творчості в суспільстві, характер політичної участі, неінституціональних політичних відносин» [4, с. 127].

Існує велика різноманітність підходів до розуміння політичної системи та її змісту, які можна зустріти в працях таких відомих західних політологів: Д. Істона, Г. Алмонда, М. Дюверже й ін. Зокрема, Н. Смелзер з Каліфорнійського університету вважає можливим визначати політичний устрій держави як «сукупність ідеологій та інститутів, які формують політичну діяльність усередині суспільства». Він також вважає, що «в основі політичної системи лежить поняття влади. Влада припускає здатність нав'язувати свою волю іншим та мобілізувати ресурси для досягнення поставленої мети» [5, с. 87]. Отже, резюмує П.В. Бовсунівський, саме поняття політичної системи пов'язується з політичною владою, політичними інститутами, політичним режимом, особистістю правителя і здійснюваною ним політикою, політичною соціалізацією й мобілізацією, політичними процесами, розвитком і модернізацією, громадськими елітами, економікою й політикою, а також політичною культурою [6, с. 80].

Інші вчені вважають, що під політичною системою варто розуміти сукупність державних і недержавних соціальних інститутів, які здійснюють владу, управління суспільством, регулюють відносини між громадянами, соціальними та етнічними групами, забезпечують стабільність суспільства, відповідний порядок у ньому [7, с. 8].

Ю.А. Друк підтверджує положення, що, «як і будь-яка інша «підсистема» соціуму, політична система є нестатичною: по суті, її риси, зміст,

структура, ступінь внутрішньої стабільності в кожний конкретний момент визначаються комбінацією і взаємодією цілої низки констант і перемінних: традиціями політичного життя цього суспільства, історично притаманними йому формами державності, характером чинних соціально-економічних, політико-ідеологічних і соціокультурних відносин, політико-правовим статусом держави, соціальним устроєм, формою правління та політичним режимом тощо» [8].

У вітчизняній політології найбільш поширеною є думка, що структура політичної системи суспільства складається з трьох взаємодіючих підсистем: інституціональної, нормативно-регулятивної та інформаційно-комунікативної [9; 10 тощо]. Інституціональна підсистема являє собою сукупність суб'єктів політичної діяльності, які формують або тим чи іншим чином беруть участь у формуванні чи реалізації політики у відповідній сфері (очевидно, що провідним інститутом, ядром політичної системи є держава). Як справедливо зазначає Ю.Я. Друк, політичну систему характеризує застосування владного примусу в суспільстві (цим визначається її структура, функції, загальний механізм функціонування, класифікація політичних систем) [8].

Зазвичай українські й зарубіжні політологи виділяють чотири головні групи елементів політичної системи:

- політичну організацію (включає державу, її апарат і механізм, політичні партії, громадські організації та рухи тощо);
- політичні відносини (розпочинаються з виникнення певного інтересу й завершуються його реалізацією, включають динамічні суб'єкти та об'єкти, а також зміст);
- політичні й правові норми (виробляються «правила гри», на законодавчому рівні формуються норми, що підлягають реалізації відповідними суб'єктами);
- політичну свідомість і політичну культуру [11].

Як зазначає С.А. Скриль, найважливішим чинником стрімкого зближення інститутів політичних систем держав Західної, Центральної та Північної Європи є їх спільне існування в межах Західної цивілізації, ознаками якої є антропоцентризм як світоглядний принцип (визнання людини, її прав основною цінністю), лібералізм – в економічній сфері, плюралізм – у політичній, толерантність – у сфері культури. Зазначені фактори мали вплив на створення в європейських державах подібних за формою та змістом політичних інститутів [2]. Як наслідок, на «європейському просторі» у ХХ сторіччі сформувалася політична система з такими ознаками:

1) соціальним середовищем її існування є відносно однорідне суспільство з численним і міцним середнім класом;

2) органи державної влади формуються в результаті застосування певних демократичних способів, а стосунки між ними складаються на основі принципів поділу державної влади, системи стримувань і противаг, взаємодії і субсидіарності влади;

3) територіальна структура держави складається з урахуванням балансу інтересів центру та місцевих територіальних спільнот різних рівнів;

4) у діяльності органів державної влади особливу увагу звертають на демократичні форми й методи (зокрема пошук компромісу, консенсусу), хоча не виключається й примус за умови загрози конституційному ладові, демократичному порядку;

5) у певному обсязі використовуються різні форми участі громадян в управлінні державою, а політичні партії та групи тиску створюють умови для деконцентрації політичної, а отже, державної влади;

6) проголошуються та здійснюються на практиці основні демократичні права і свободи громадян, засновані на визнанні загальнолюдських цінностей [12, с. 56].

Однак політична система не є статичним утворенням. Класична модель Д. Істона побудована на принципі «динамічної рівноваги»: якщо рішення й дії відповідають вимогам та очікуванням суспільства, то підтримка політичної системи посилюється. З іншого боку, якщо влада ігнорує вимоги членів суспільства й приділяє увагу тільки власним вимогам і побажанням (новомодне обґрунтування – «з мотивів політичної доцільності»), то рішення й дії не отримують підтримки та розуміння. Такі політичні рішення можуть призвести до повної або часткової кризи. Виходячи із цього, саме підтримку стабільності, самозбереження політичної системи Д. Істон виокремив як основу під час побудови своєї моделі [13, с. 112].

Визначивши загальне розуміння політичної системи й особливостей її результуючого функціонування, варто дослідити місце кримінально-правової політики в політичній системі, її взаємозв'язок з її структурними елементами

Поняття «кримінально-правова політика» в спеціалізованій літературі вживається і трактується доволі неоднозначно. Існують різні погляди щодо об'єму і змісту цього поняття й навіть щодо того, як повинен звучати сам термін («кримінальна політика», «кримінально-правова політика», «політика в сфері боротьби зі злочинністю», «політика у сфері протидії злочинності» тощо).

А.П. Закалюк зазначав, що, «згідно з визначеною політикою держави, у сфері протидії злочинності повинні бути розроблені й у легітимній формі офіційно визначені стратегія та концептуальні засади (концепції) її реалізації. Вирішення цього завдання потребує відповідного наукового обґрунтування, що має бути результатом праці

вчених-правників, насамперед сфери наук кримінально-правового циклу та передусім кримінології» [14, с. 4].

Засновник вітчизняної школи кримінально-правової політики П.Л. Фріс зазначає, що «кримінально-правова політика – системоутворюючий елемент загальної політики у сфері боротьби зі злочинністю, яка, своєю чергою, є частиною соціальної політики Української держави. Її місце у сфері правової політики, а якщо конкретніше, в тій її частині, що визначається як правоохоронна політика і є нерозривною складовою всієї державної політики» [15, с. 17–18; 16].

На думку В.І. Борисова, «на відміну від кримінального права, яке є усталеним явищем, особливо стосовно положень Загальної частини, кримінально-правова політика є рухомим явищем, вона більш гостро реагує на соціальні процеси та відносно швидко піддається змінам курсу політичного життя країни. Водночас кримінальне право є інструментом кримінально-правової політики. Управління практичним застосуванням норм кримінального права означає втілення в життя зазначеної державної політики» [17, с. 236].

Учений, крім того, зазначає, що розв'язання завдань державної політики боротьби зі злочинністю, особливо в застосуванні кримінального законодавства, не обмежується питаннями якості й дієвої ефективності останнього. Досягнення необхідного для суспільства стану безпеки від злочинних посягань можливе лише шляхом широкого й комплексного поєднання заходів боротьби зі злочинністю: організаційно-правових та адміністративно-управлінських; соціально-економічних, культурологічних і природно-людських: спеціально-законодавчих, методологічно-правових і кримінологічних загалом, так і з певними її видами [17, с. 241].

О.В. Козаченко, вивчаючи особливості сучасної кримінально-правової політики України, зауважує, що «характер наукових досліджень учених має двояке спрямування: одні звертаються до кримінально-правової політики як окремого об'єкта наукового дослідження, з метою встановлення її адаптивних ознак і визначення функціонального спрямування в процесі реалізації основних положень кримінального права. Інші автори розглядають кримінально-правову політику як необхідну передумову обґрунтування власних поглядів і пропозицій, які мають конкретний характер та орієнтовані на оптимізацію окремих інститутів кримінального права» [18, с. 29].

В.К. Гришук зазначає, що «матеріально-правова кримінальна політика є певною мірою визначальною щодо її інших видів. У найбільш концентрованому вигляді вона уречевлена в чинному Кримінальному кодексі України. Тому й не випадково є посилена увага науковців щодо своєчасного вдосконалення, своєчасного приведення у відпо-

відність до назрілих інтересів і потреб розвитку українського суспільства» [19, с. 30].

Отже, у найзагальнішому вигляді головним складовим елементом політичної системи суспільства вважається політична влада, під якою в політологічній науці зазвичай розуміють здатність, право й можливість політичних суб'єктів приймати рішення, здійснюючи вирішальний вплив на діяльність і майбутнє окремих людей і їхніх об'єднань [8]. Саме через ефективну роботу політичної системи (у т. ч. й у сфері протидії злочинності) здійснюється регулювання суспільних відносин: політика відображає та вирішує соціальні запити й потреби. Будь-яке політичне рішення обов'язково несе в собі певне вираження явища за допомогою відповідних соціальних характеристик. У політичних відносинах у той чи інший спосіб відображається сукупна діяльність визначених суб'єктів у взаємовпливі та взаємозв'язку з іншими складниками політичної системи. Ланцюжок «соціальний запит/потреба» – «політичне опрацювання» – «політичне рішення» прямо визначає особливості формування, безперебійної роботи та подальшого вдосконалення політичної системи суспільства. Власне, кожна політична система, що позиціонується як ефективна, має відповідні інститути та структури, за допомогою яких соціальні запити, потреби й вимоги трансформуються в політичні рішення й надалі проявляються в тій чи іншій сфері політики.

За цією схемою працюють усі сфери державної політики. Не є винятком і кримінально-правова. Отримуючи відповідні кримінально зумовлені запити/потреби від суспільства, система за допомогою відповідних суб'єктів (інституцій) формує надалі певне політичне рішення, що буде впроваджуватися за допомогою низки правових, соціальних, економічних тощо заходів. Сукупність таких рішень і становить кримінально-правову політику.

Література

1. Політична система суспільства: сутність, структура, функції. Бібліографічний покажчик. Харків : Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, Харківська державна наукова бібліотека ім. В.Г. Короленка, 2001. 40 с.
2. Скриль С.А. Правове регулювання інститутів політичної системи в умовах глобалізації (на прикладі держав ЄС та України). *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 53. С. 97–103.
3. Політологічний енциклопедичний словник : навчальний посібник для студентів вищ. навч. закладів / відп. ред. Ю.С. Шемшученко, В.Д. Бабкін. Київ : Генеза, 1997. 400 с.
4. Основи політології : навчальний посібник / кер. авт. кол. Ф.М. Кирилук. Київ, 1995. 356 с.
5. Политические системы и политические культуры Востока / под ред. профессора А.Д. Воскресенского. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : АСТ: Восток-Запад, 2007. 829 с.
6. Бовсунівський П.В. Особливості формування політичних систем та тенденцій політичного розвитку

держав арабського світу. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 111. Частина I. С. 77–84.

7. Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку: навчальний посібник для студентів вищ. закладів освіти. Київ: Парламент. вид-во, 2002. 327 с.

8. Друк Ю.Я. Зміст та основні складові модернізації політичної системи України. *Актуальні проблеми державного управління*: збірник наукових праць Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президенті України. 2008. № 2 (34). URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2008-2/doc/1/06.pdf>.

9. Рудич Ф.М. Політологія. Курс лекцій: навчальний посібник для студентів вищ. закладів освіти. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2000. 200 с.

10. Політологія: підручник для вищ. навч. закладів / за заг. ред. Ю.І. Кулагіна, В.І. Полуріза. Київ: Альтерпрес, 2002. 612 с.

11. Кириченко В.М. Політичні системи світу: кредитно-модульний курс. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 218 с.

12. Чиркин В.Е. Сравнительное конституционное право. Москва: Международные отношения, 2002. 728 с.

13. Easton D.A. Framework for Political Analysis. NY, 1965.

14. Закалюк А.П. Теоретична характеристика та обґрунтування системи державної протидії проявам злочинності. *Право України*. 2012. № 1–2. С. 216–227.

15. Фріс П.Л. Ефективність кримінально-правової політики. *Проблеми вдосконалення практики застосування кримінально-правових засобів протидії злочинності органами внутрішніх справ*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (30 вересня 2005 р.). Львів, 2005. С. 17–25.

16. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2005. 440 с.

17. Борисов В.І. Сучасна політика держави у сфері боротьби зі злочинністю та її кримінально-правовий напрям. *Право України*. 2012. № 1–2. С. 233–241.

18. Козаченко О.В. Сучасна кримінальна політика Української держави: новації та традиції. *Сучасні тенденції розвитку держави і права*: збірник наукових праць. 2008. Вип. 2. С. 29–40.

19. Гришук В.К. Окремі питання кримінальної політики сучасної Української держави. *Політика в сфері боротьби зі злочинністю: актуальні проблеми сьогодення*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (25–26 лютого 2011 р.). Івано-Франківськ, 2011. С. 30–32.

Анотація

Козич І. В. Кримінально-правова політика як результат функціонування політичної системи. – Стаття.

Автор у статті наводить підходи до розуміння терміна «політична система суспільства» як інтегрованої сукупності політичної влади, суб'єктів, відносин, політичних організацій і політичної культури суспільства, яка забезпечує його соціальну стабільність, соціальний порядок і яка має певну соціально-політичну орієнтацію.

Вона містить організацію політичної влади, відносини між суспільством і державою, характеризує протікання політичних процесів, що включають інституціоналізацію влади, стан політичної діяльності, рівень політичної творчості в суспільстві, характер політичної участі, неінституціональних політичних відносин.

Політична система, як правило, побудована на принципі «динамічної рівноваги» (Д. Істон): якщо

рішення й дії відповідають вимогам та очікуванням суспільства, то підтримка політичної системи посилюється. З іншого боку, якщо влада ігнорує вимоги членів суспільства та приділяє увагу тільки власним вимогам і побажанням (новомодне обґрунтування – «з мотивів політичної доцільності»), то рішення й дії не отримують підтримки й розуміння.

Ланцюжок «соціальний запит/потреба» – «політичне опрацювання» – «політичне рішення» прямо визначає особливості формування, безперервної роботи й подальшого вдосконалення політичної системи суспільства. Кожна політична система, що позиціонується як ефективна, має відповідні інститути і структури, за допомогою яких соціальні запити, потреби й вимоги трансформуються в політичні рішення й надалі проявляються в тій чи іншій сфері політики.

Автор зазначає, що за цією схемою працюють усі сфери державної політики. Не є винятком і кримінально-правова. Отримуючи відповідні кримінально зумовлені запити/потреби від суспільства, система за допомогою відповідних суб'єктів (інституцій) формує надалі певне політичне рішення, що буде впроваджуватися за допомогою низки правових, соціальних, економічних тощо заходів. Сукупність таких рішень і становить кримінально-правову політику.

Ключові слова: кримінальна політика, функції кримінальної політики, політична система.

Summary

Kozych I. V. Criminal policy as a result of the functioning of the political system. – Article.

The author presents approaches to understanding the term “political system of society” as an integrated set of political power, subjects, relations, political organizations and political culture of society, which ensures its social stability, social order and which has a certain socio-political orientation.

It contains the organization of political power, relations between society and the state, characterizes the flow of political processes, including the institutionalization of power, the state of political activity, the level of political creativity in society, the nature of political participation, non-institutional political relations.

The political system is generally based on the principle of “dynamic equilibrium” (D. Easton): if decisions and actions meet the requirements and expectations of society, then support for the political system is enhanced. On the other hand, if the government ignores the demands of members of society and pays attention only to their own demands and wishes (new-fashioned rationale – “for reasons of political expediency”), decisions and actions do not meet support and understanding.

The chain “social request/need” – “political elaboration” – “political decision” directly determines the peculiarities of formation, trouble-free work and further improvement of the political system of society. Every political system that is positioned as effective has the appropriate institutions and structures through which social requests, needs and demands are transformed into political decisions and subsequently manifested in a particular policy area.

The author notes that under this scheme all spheres of state policy work. Criminal police is no exception. Receiving the relevant criminalized requests/needs from the public, the system, through the appropriate actors (institutions), then makes a political decision that will be implemented through a number of legal, social, economic, etc. activities. The totality of such decisions constitutes criminal policy.

Key words: criminal policy, functions of criminal policy, political system.